

SEDĚL JSEM S CIKÁNY
Rev. Dr. Petr Samojský
13. 11. 2011

ČTENÍ: Jan Horváth: „Chceš-li poznat duši lidu, poznej jeho píseň“
<http://janhorvath.blog.idnes.cz/c/154309/Chces-li-poznat-dusi-lidu-poznej-jeho-pisen.html>

Kdysi dávno řekl klasik. Co tím chtěl básník říct? V těchto dnech jsme svědky narůstu protiromských nálad napříč Evropou. Ve Francii deportují balkánské Romy, v Bratislavě šel jeden šílenec tak daleko, že deportoval celou rodinu na věčnost. Není minuty a vteřiny, kdy by média nepřinesly senzativně zaručené informace o zločinnosti cigánské romské rasy. Jaksi jsme vážení pozapomněli na ono biblické: „Kdo je bez viny, nechť hodí kamenem.“

Tím se v žádném případě nechci zastávat těch, kterým slušnost a zodpovědnost za svůj život a svých dětí není dána do vínku. Když nepracují, ať nežerou. Nemohu však souhlasit a ostře odmítám paušalizaci, kolektivní vinu a házení všech do jednoho šiku.

Byl někdo z vás v romské rodině, jedl s nimi, popíjel pivko a ptal se někdo na jejich pocity, nálady a postoje k životu? Kamarádí se vaše dítě s cikánským? Již odmala někteří lidé straší své ratolesti: „Když budeš zlobit, přijde cikánka a sebere tě!“

Náš syn studuje soukromou školu, první ročník skončil s vyznamenáním, nejmladší 3. třídu taktéž. Když nedávno Roman přivedl do naší rodiny svého kamaráda ze studií, pohostili jsme ho, ubytovali a nehledali jsme v něm za každou cenu jen to špatné. Naopak. U nás se cítil jako doma. A o to jde.

Jedno romské přísloví říká: „Když jde bílý k Romovi, hledá špínu, Rom u bílého hledá charakter.“ Objevitel relativity správně prohlásil, že rozbít předsudek je těžší jak rozbít atom. Jsem Cigán, chcete-li, na pojmenování nezáleží, nakonec všichni jsme lidmi, že? Kdo pochybuje, tomu chci připomenout starodávné indické moudro: „Chceš-li někoho poučovat, vychovávat a měnit k obrazu svému, tak si nejdříve ten svůj obraz prohlédni důkladně v zrcadle. Jakmile smyješ vlastní chyby a nedostatky, až pak uč druhé čistotě.“

Přeji všem klid a mír v duši.

Název dnešního zamyšlení je trochu zavádějící, to je pravda. Protože když někdo řekne, že „seděl“, znamená to obvykle, že byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Tedy jak se říká lidově byl za katrem, za mřížemi, bručel v base, tak květnaté výrazy pro tu činnost v našem jazyce máme. Je pravda, že v tomto smyslu jsem s Cikány neseděl. Byla by to ale škoda dovolit lidové češtině redukovat ono „sedění“ pouze na výkon trestu, protože ve své podstatě znamená sdílet s někým druhým daný prostor za určitých okolností.

Sedět s někým v base znamená být s ním uvězněn, tedy nucen s ním žít. Stejně tak výrazné ale je sedět s někým u stolu, sedět s někým v kupé jedoucího vlaku anebo kdekoliv jinde. Znamená to pobýt ve společnosti toho druhého po nějaký čas a tím s ním ten čas a prostor sdílet, prožívat jej s ním. A právě v tomto smyslu chci hovořit o tom, jak jsem seděl s Cikány. A tím chci hovořit o tak zvané Romské otázce. Je to otázka složitá, což spatřujeme už v samotné skutečnosti, že vlastně nevíme, jak správně příslušníky této národnostní menšiny nazývat. Pro tuto chvíli volím označení Cikán, což zahrnuje jak Romské, tak i jiné skupiny.

Chci dnes přispět do naší debaty, podnitit naše uvažování, provokovat naši

reflexi v otázce, která je dnes velmi aktuální. Média nás v posledních měsících vydatně zásobují podněty v té oblasti, a tak bych k tomu chtěl také přispět. A to především právě svou velice subjektivní osobní zkušeností. Protože si myslím, že o tu nakonec především jde; každý z nás ji máme – a otázkou je, co s ní děláme.

S Cikány jsem svůj život sdílel několikrát. Když jsem byl malý, býval jsem často u babičky, která bydlela v „cikánské“ ulici. Říkalo se tomu tak, protože tam bydlelo hodně Cikánů. Babiččini sousedé byli Cikáni, a byli drsní. Nedbali na základní pravidla hygieny na sdíleném WC, na patře byl často „divoký západ“, a na babičku různým způsobem útočili.

Na základní škole někdy ve čtvrté třídě jsem seděl v lavici s Cikánem Jardou. Nikdo s ním sedět nechtěl a mně ho bylo líto. Nutno podotknout, že Jardovi bylo více méně jedno, co kdo co chtěl a nechtěl, a bylo mu i jedno, jestli ho někdo lituje nebo ne. Byl o tři roky starší, protože třikrát propadl a beztak s námi dlouho nepobyl, protože škola byla to poslední, co ho zajímalo a s rodiči se přestěhovali někam daleko.

Pak jsem se potkával s jedním Cikánem, který po mně pravidelně při každém setkání mámil peníze. Potkával jsem ho často na ulici, a třebaže jsem mu nikdy nic nedal, jeho žádosti měly stupňující tendenci a v posledku jsem se ho už bál, protože mi hrozil nožem.

Na vojně jsem poznal dalšího Cikána. Byl výborný ve vyprávění historek jak se mu kde podařilo sbalit jakou holku, a jeho vyprávění ve mně často navozovalo pocit, že pozoruji zvířátko spíš než člověka.

To je tak zhruba výčet Cikánů, které jsem poznal osobně v době svého dospívání. Ovšem vysoký počet byl těch, které jsem osobně nepoznal ale o kterých jsem zato slyšel. Kolik varování se mi dostalo z různých stran! Kolikrát jsem slyšel: „Pozor, tam nechoď, tam jsou Cikáni,“ anebo: „Jdem pryč, tamhle je Cikán,“ anebo: „Ta škola (třída, dům, ulice, zájmový kroužek, atd.) není dobrá, tam je hodně Cikánů,“ a podobně. Těch nejmenovaných, nekonkrétních a anonymních Cikánů by byl opravdu přímo velký zástup. A tak když jsem potkával na ulicích osoby, které patřily k tomu anonymnímu zástupu, měl jsem se před nimi na pozoru.

Byly to vlastně jakési tři roviny vztahu, které jsem vůči Cikánům cítil: **neznámé nebezpečí** („oni“ jsou prý nebezpeční, nedůvěryhodní), **konkrétní nebezpečí** (přímé ohrožení), a **nesrozumitelnost** (zjevná odlišnost kultury a vnímání světa).

Když mi bylo dvacet let, otevřela se mi další rovina. Seznámil jsem se totiž s jednou Cikánkou. S tou jsem nejen seděl, ale i chodil. Byl to krásný vztah a měli jsme se moc rádi. Její rodiče mě přijali nejen s otevřenou náručí, ale doslova s prostřeným stolem. Byl jsem tenkrát z té jejich pohostinnosti překvapený (protože jsem měl naučeno takovým lidem nedůvěřovat), ale je pravda, že od těch dob mne už málokdo přijal s takovou laskavostí. To byla rovina přátelství (vztah založený na důvěře, postupném přibližování a vzájemném poznávání).

Zvláštní na tom vztahu bylo to, že jsme nikdy spolu nehovořili o skutečnosti, že ona je Cikánka a já gadžo. Úzkostlivě jsme se tomu tématu vyhýbali, bylo to opravdové tabu. Bylo to proto, že v nás obou převládaly ty první tři roviny?

V posledních měsících rapidně vzrostlo napětí mezi Cikány a gadži. Konají se demonstrace pro a proti různým věcem, média pozorností nešetří a to napětí přikrmují jak se dá. Podíváme-li se zblízka do většiny těch zpráv a výpovědí účastníků, uvidíme, že jsou v naprosté většině o těch prvních třech rovinách vztahu. „Oni“ jsou nebezpeční, nedůvěryhodní, přímo „nás“ ohrožují, a jsou zjevně nepřizpůsobiví. Zkuste zapátrat v paměti a vzpomenout si, kdy jste slyšeli nebo

četli o té čtvrté rovině vztahu s Cikány. Jak někdo zažil něco veskrze pozitivního s někým z Cikánské národnostní menšiny, jak někomu Cikán pomohl, jak na něčem spolupracovali nebo spolu něco vytvářeli, a podobně. Moc toho asi není, že? Není moc zpráv, které by ozřejmovaly sourodost a vzájemnost; daleko víc je těch, které zdůrazňují nesourodost a svár – a to na obou stranách.

Víte, jak vzniká „špatný člověk“? Nerodí se s cejchem na čele. Špatný člověk vzniká z poloviny tím, že koná něco špatného, co druzí vnímají jako špatné. A z druhé poloviny tím, že někdo o něm prohlásí, že je špatný, a když to pak pravidelně a často opakují druzí. To věděl už Goebbels. Když někdo přijde a bude se ptát – jaký je Franta? A když o Frantovi všichni budou tvrdit, že je špatný člověk, tak tomu ten člověk uvěří, protože přece když to „říkají všichni“, tak to asi tak bude?

Před několika týdny jsem se připojil k iniciativě Nenávist není řešení, a účastnil jsem se veřejného shromáždění v kostele Sv. Jiří v Jiříkově, které pořádala organizace Světlo pro Šluknovsko. Byl tam vítán každý člověk dobré vůle, kdo není ochoten vnímat věci černobíle a má ve svém srdci kousek soucítění – kdo chce vnímat druhé především v té čtvrté rovině. Sešlo se nás tam kolem osmdesáti, asi polovina přítomných byli Cikáni. Shromáždění sestávalo z volných krátkých proslovů kohokoliv, kdo chtěl říct cokoliv, a zapálení svíce za přání toho, kdo hovořil.

Z těch projevů bylo znát, že jsme se tam opravdu sešli lidé, kterým jde o tu čtvrtou rovinu vztahu. Všichni, kteří hovořili, ať už Cikáni nebo kdokoliv další, vyjadřovali svůj zájem a snahu o spolupráci, souvztažnost a vstřícnost. Až pak přišla jedna Cikánka a řekla asi toto: „Už mám dost těch slov o přátelství a lásce. Vy si takhle mažete med kolem huby a opájíte se svou laskavostí, a stejně vás, jako nikoho jiného, opravdu nezajímá, že já nemám co dát jíst svým dětem, že mi tady v Jiříkově nikdo nedá práci a že musím jezdit pomalu až do Prahy, abych si tam vydělala jako uklízečka pár korun. Tak si tady žvaňte, ale já jdu domů, protože vám o mně stejně nejde.“ A odešla z kostela.

Zajímavé na tom proslovu bylo, že byl adresovaný nám všem, jak gadžům, tak i Cikánům, ona nás nerozlišovala. A já měl v tu chvíli dojem, že nehovoří ani tak k nám, přítomným, jako spíš ke všem lidem. Protože koho **opravdu** zajímá někdo druhý? Kdo dokáže překročit práh svého osobního bytí a zkusit porozumět, **opravdu porozumět** někomu druhému – pokud ten druhý není nějak zajímavý, přitažlivý, důležitý nebo prostě použitelný?

Když jsem se v jednu chvíli rozhlédl, můj pohled se setkal s pohledem malé holčičky z Cikánské rodiny. Chvíli jsme na sebe hleděli, v jejích očích jsem četl zvědavost, překvapení i zájem, a já si najednou uvědomil, jak jsou ty její oči krásné a čisté, a jak je vlastně ošklivý a špinavý ten svět, který ty její oči možná jednou zakalí, až bude v dalších letech vyrůstat v prostředí, kde jí gadžovská kultura bude neustále opakovat, že je špatným člověkem, a jak se v těch očích objeví strach a odpor, když uvidí gadžu, o kterém jí bratři a sestry budou neustále opakovat, aby si na ně dala pozor, protože mají moc a jsou zlí.

Vzpomněl jsem si v tu chvíli na básničku Ládi Pivce „Viděl jsem dětské oči“:

Viděl jsem dětské oči
zářící, s darem lásky
viděl jsem dětské oči
udivené nad tím velkým světem
viděl jsem dětské oči
rozesmáté na mámu a tátu
viděl jsem dětské oči

s přivřenými víčky sladkého spánku.
Viděl jsem dětské oči.
Nemusím již chodit
na výstavu šperků.
Viděl jsem dětské oči.

A uvědomil jsem si, jak moc zla na světě vzniká pro to, že lidé nejsou schopni dívat se do očí sami sobě, těm druhým, a už vůbec v očích druhých spatřovat krásu a zázrak – protože v hlubině očí každého člověka je skrytý jas a světlo dětského věku. My všichni jsme kdesi v hlubině našeho bytí stále dětmi, jen na povrchu se cítíme důležití, a to tím spíš, když se mlátíme navzájem lopatičkami a kyblíčky v zápase o lepší bábovičku. Tak se mi to honilo hlavou, a tu jsem si uvědomil – vidíš, tady spolu sedíte v tomhle kostele, ty se fakt nemáš čeho bát a vlastně je úplně jasné, že vám všem jde o stejnou věc, ať už jsi z Jiříkova, ze Šluknova, z Prahy nebo z Prčice.

Tak jsem tam v tom kostele seděl s Cikány. A pochopil jsem, že přinejmenším sám u sebe musím ve vztahu k druhým zdůrazňovat, upřednostňovat a rozvíjet tu čtvrtou rovinu vztahu, tu rovinu přátelství, vztah založený na důvěře, postupném přibližování a vzájemném poznávání. Když hovoříme o tzv. Romské otázce, tolik toho víme, tak dobře tomu rozumíme, tak jasné názory máme a tolik zkušeností máme! Jan Horváth nám v té souvislosti klade jednoduché otázky: „Byl někdo z vás v romské rodině, jedl s nimi, popíjel pívko a ptal se někdo na jejich pocity, nálady a postoje k životu? Kamarádí se vaše dítě s cikánským?“ To je právě to: v jakých rovinách vztahu hodnotíme ty druhé? Na základě čeho?

Můj známý mi vyprávěl, jak jednou šel se synem domů, a cestou je přepadli čtyři Cikáni s noži a obrali je o všechno. Jak pak nemá zanevřít na Cikány? Jenže mě zase jednou přepadli Američané, dokonce s pistolemi. Takže bych měl zanevřít na všechny Američany? Taky mi už několikrát ublížil člověk s pleší; takže bych měl zanevřít na všechny plešaté? Taky mi už několikrát ublížil člověk s autem; takže bych měl zanevřít na všechny osoby vlastníci auto?

V tom je problém. Ono totiž úplně stačí zaměnit slovo Cikán za Rus, Němec, Čech, Žid, anebo slepec, tlustoch, plešatec, vlasatec, bezdomovec, gay, definovat si určitou kvalitu a paušálně ji vložit na všechny další v té kategorii. To nám pak umožňuje na jedné straně pohodlně jednoduchý pohled na svět, protože Cikáni jsou zkrátka nepřizpůsobiví, Poláci zloději, Rusové alkoholici, Němci agresori, atd. William Blake má v té souvislosti zajímavou myšlenku: „Generalizovat znamená být Idiot. Partikularizování je jediný znak Hodnoty. Obecné vědomosti jsou ty vědomosti, které mají Idioti.“ Zjednodušování je sice pohodlné, ale degraduje nás na idioty.

Pokud ve svém vztahu k druhým, ať už to bude jakýkoliv národ, jakákoliv menšina, jakákoliv zájmová skupina nebo jakýkoliv jedinec, zůstanu pouze v těch prvních třech rovinách, bude mezi mnou a druhým neprodyšná bariéra. A tu bariéru překonám jedině v té čtvrté rovině vztahu! Když zkrátka ty druhé trochu víc osobně poznám, když jim porozumím, dozvím se o nich něco v osobním vztahu.

A o to právě jde. Vždy a všude.